

גניבת וגזל הגוי והפקעת הלזואתו¹

ראש הכולל הרב אמוץ כהן שליט"א

לעילוי נשמת

אבי מורי הכ"מ אהרן בן הרב אברהם יהודה הכהן זללה"ה
ואמי מורתי הכ"מ חיה אסתר בת הרב יצחק זללה"ה

הבהרה²: מאמר זה אינו עוסק בהלכה למעשה. להלכה נפסק בשו"ע (ח"מ סי' שמח סעיף ב, וסי' שנט סעיף א) **שגניבת וגזל הגוי אסורים**. ולדעת הש"ך (סי' שמח ס"ק ב) והגר"א (סי' שמח ס"ק ח) **איסורם מדאורייתא**. מאמר זה יעסוק גם בדעות אחרות, שלא נפסקו להלכה.

דין גזל הגוי וגניבת הגוי

א.

ישנן שתי דעות בגמרא, האם גזל הגוי מותר או אסור. אכן, את הדעה המתירה מחפשים הראשונים, כי אין הדבר ברור בגמרא שיש מי שסובר כן בצורה מפורשת.

אם נאמר שגזל הגוי מותר, אפשר להבין זאת משתי סיבות:

א. עקרונית גזל הגוי היה צריך להיות אסור [ואפשר לנמק זאת שישראל אינם גרועים מבני נח שנצטוו על הגזל ואסורים בגזל הגוי - כך מבאר בחידושי הר"ן סהדרין נו.], אלא מדין "ראה ויתר גוים" (ב"ק לח.)³ הותר גזל הגוי.

1. לאחר סיום כתיבת המאמר ומסירתו לעורכים, ראיתי את מאמרו המצויין של הרב מאיר ברקוביץ: "ומשפטים בל ידעום" המערכת המשפטית שבין ישראל לנכרי, תחומין כרך יד עמ' 165-199. מאמרו מרחיב בהרבה את הדיון בחלק מן הנושאים שנידונו כאן וראוי היה שאקראנו לפני כתיבת המאמר, במעט מן המקומות אציין לדברים שנתחדשו לי כתוצאה ממאמרו.
2. הבהרה זו לא נאמרה לצרכי צנזורה. כל הדברים שאני כותב במאמר, עברו גם את ביקורת הצנזור הרוסי בימי הצאר ימ"ש, וק"ו שאין בהם כל חשש בימינו. הבהרה זאת נאמרת כיון שכך האמת, ויש אנשים שמתוך חמדת הממון עשויים להתיר לעצמם את ממון הגוי, גם נגד דין התורה.
3. אי"ר אבהו אמר קרא 'עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים' ראה שבע מצות שקיבלו עליהם בני נח כיוון שלא קיימו עמד והתיר ממנון לישראל. רבי יוחנן אמר מהכא 'הופיע מהר פארן' מפארן הופיע ממנום לישראל". וראה רש"י בב"ק שם ד"ה חוץ מדבר זה שמשמע ממנו כמו הר"ן. מאות ה' לקמן יבואר יותר דין זה.

ב. באיסור גזילה נאמר בתורה 'רעך' - "לא תעשק את רעך ולא תגזול" (ויקרא יט, יג), ולכן גוי אינו בכלל איסור גזילה (כך מבאר היד רמ"ה בסנהדרין שם ד"ה רב הונא).

ב.

נפקא מינה אפשרית בין שתי הדעות היא ביחס לאיסור גניבה. ביחס לאיסור גניבה לכאורה לא נאמר 'רעך'.⁴ אם נלמד שהיתר גזל הגוי הוא מדין 'ראה ויתר גוים', אף גניבת הגוי תותר, למ"ד גזל הגוי מותר. אם ההיתר הוא מצד 'רעך', גניבת הגוי אסורה.⁵ ואכן מצאנו ביראים (סי' קכד) שכותב:

אבל גונב דעת הבריות במידי דממון הוי בכלל ממון ועובר על לא תגנובו... וחמור גונב דעת מגונב ממון ונפשות, שהרי התירה תורה בגויים גונב נפשות דכתיב גונב נפש מאחיו מבני ישראל ולא מבני גוים. ממון, אמרי' בב"ק... ראה ויתר גוים, התיר ממון של גויים לישראל, וגונב דעת אפי' של גויים אסור, שלא מצינו שהתירה תורה בגויים. ואף על גב דכתיב לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו, לא קאי אתגנובו, שהרי טעם ניגון מפסיקו, ומצינו פסוקי טעמים מן התורה... היראים סובר שסיבת היתר גזל הגוי הוא מצד 'ראה ויתר גוים', ולכן הותר אף איסור גניבת ממון הגוי. אמנם גניבת דעתו של הגוי אסורה מהתורה מצד 'לא תגנובו'.

ג.

גם לדעה שגזל הגוי עקרונית מותר, יתכן שלמעשה גזל הגוי יהיה אסור וזאת משני צדדים.

אפשר לאסור גזל הגוי מצד חילול השם. כך כותבים העיטור (אות מ' מחאה מג:) וחידושי הר"ן⁶ (שם).⁷

4. אם כי גם נאמר (ויקרא יט, יב): "לא תגנובו כו'... איש בעמיתו" ובהחלט היה ניתן לדרוש, שאיסור גניבה נאמר דווקא לגבי 'עמיתו' - עם שאתך בתורה ובמצוות, כשם שדורשים לענין איסור אונאה (ב"מ נט.).

5. גם המניח (רכד ס"ק ב) מחלק בין גזל הגוי לגניבת הגוי אך מטעם אחר. ואף הר"ן (שם) נראה שמחלק בין גזל הגוי לגניבת הגוי, למרות שסבר שגזל הגוי מותר מדאורייתא מצד 'יתר גוים'.

6. משמעות לשונו שכל מקרה של גזל הגוי אסור מדרבנן משום חילול השם.

7. וכן כתבו גם תוספות (ב"מ פז: ד"ה אלא למ"ד, ובכורות יג: ד"ה כמ"ד גזל). וכן גם משמע ביראים (מצוה קכד). אלא שבניגוד למה שמשמע מחידושי הר"ן שכל גזל הגוי יהיה אסור בגלל חילול השם, מדברי היראים נראה שיאסרו רק מקרים בהם הגוי עלול לדעת שגוזלים אותו, ומדברי התוספות נראה שיאסרו רק מקרים בהם בטח הגוי על כך שלא יגזלו אותו.

דעה זו הפוכה משיטת רש"י בסנהדרין שם ד"ה ישראל שסובר שלמ"ד גזל הגוי אסור הוא רק מדרבנן מפני חילול השם. וראה גר"א סי' שמח ס"ק ח', שהקשה על רש"י, שאף למ"ד גזל הגוי מותר, אסור במקום חילול השם. ושער המלך (גזלה פ"א ה"ב ד"ה אמנם) כתב שרש"י כתב את דבריו רק ביחס להפקעת הלואאתו.

ואפשר לומר שגזל הגוי יהיה אסור מדאורייתא, כי ההיתר הוא רק בזמן שמסורים בידך (עיין ב"ק קיג:).⁸ וכך מבאר היד רמ"ה (סנהדרין שם).⁹

ד.

האחרונים דנו בשיטת הרמב"ם לאור דבריו בפ"א ה"א מהלכות גניבה,¹⁰ שם משמע בפשטות שגונב ממון גוי עובר בלא תגנבו, ובפ"א ה"ב מהלכות גזילה שם כתב: "ואסור לגזול כל שהוא דין תורה, אפילו גוי עובד עבודה זרה אסור לגזלו או לעשקו, ואם גזלו או עשקו יחזיר". ושם לא כתב הרמב"ם במפורש שגזילת הגוי ועושקו אסורים מהתורה, אלא רק אמר שאיסור יש בדבר. דעת הר"ן¹¹ והכס"מ (שם) שאין איסור גזילת הגוי מן התורה.¹² אך רבי'ם¹³ חלקו על כך ואמרו שאיסור גזילת הגוי היא מדאורייתא לדעת הרמב"ם. ושתי הבנות יש בהסבר איסור מהתורה, האחת,¹⁴ שלדעת הרמב"ם איסור גזילת הגוי אסור מצד 'לא תגזול', והבנה שניה¹⁵ שגזל הגוי אינו אסור מצד "לא תגזול", אלא מאיסור דאורייתא של "ואכלת את כל העמים אשר ה' אלקיך נותן לך", שהיתרו של גזל הגוי הוא בזמן שהן מסורים בידך (ראה בהערה¹⁶ את ביאור ההיתר), ומכאן שכשאינם מסורים בידך, איסורו מדאורייתא. (ועיין בהערה 15 מה דין גניבת הגוי לפי הסבר זה.)

8. ב"ק קיג: "דאמר רב הונא מנין לגזל הגוי שהוא אסור שנאמר ואכלת את כל העמים אשר ה' אלקיך נותן לך בזמן שהן מסורים בידך ולא בזמן שאינם מסורין בידך".
9. דברי היד רמ"ה הם שלא כתוספות (בב"מ פז: ד"ה אלא למ"ד, ובבכורות יג: ד"ה כמ"ד גזל) שסוברים שדעה זו (של רב הונא) סוברת כמ"ד גזל הגוי אסור.
10. וז"ל: "כל הגונב ממון משהו פרוטה ומעלה עובר על לא תעשה שני: 'לא תגנבו', ואין לוקין על לאו זה שהרי ניתן לתשלומין שהגנב חייבה אותו תורה לשלם, ואחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון גוי עובד עבודה זרה ואחד הגונב את הגדול או את הקטן". - לשון זו היא לשון הרמב"ם גם במהדורות הלא מצונזרות.
11. חידושי הר"ן סנהדרין נו.
12. הר"ן כותב כך במפורש. בדעת הכס"מ יתכן כתב את דבריו רק ביחס לעושק הגוי, והעירוני הרב שחר אימבר ור' ינון חדאד שליט"א שכ"כ במרומי שדה ב"ק קיג.
13. יש"ש ב"ק פ"י סי' כ, רדב"ז ח"ד סי' א' רע"ו, ש"ך סי' שמח ס"ק ב, גר"א סי' שמח ס"ק ח נוב"ק יו"ד סי' פא, ועוד.
14. כך עולה מדברי היש"ש שם (יש להעיר שהיש"ש חולק להלכה על הרמב"ם) וכך הבין הנוב"י (שם) את דעת הש"ך סי' שנט ס"ק ב.
15. כך כותבים הרדב"ז (שם), הנוב"י (שם) והנתיבות (סי' שמח ס"ק א).
- הרדב"ז תמה על מה שמשמע ברמב"ם שבגניבת הגוי עוברים על לא תגנבו. הנוב"י (שם) לא תמה על כך וחילק בין איסור גניבה לגזילה, שבגניבה יעברו בלא תגנבו ולא בגזילה שם האיסור רק מיואכלת. הנתיבות (סי' שמח ס"ק א) לא מחלק בין גניבה לגזילה ושניהם לדעתו אסורים רק מצד ואכלת.
16. בביאור ההיתר של "בזמן שמסורים בידך" נראה להסביר, שההיתר נובע מדין כיבוש מלחמה. וגם בני נח כאשר הם נלחמים ומנצחים מותר להם לשלול שלל ולבוז בו. (הנביא יחזקאל (כט, יט) אומר ששלל מצרים ניתן לנבוכדנצר וחילו). ופירוש 'מסורים בידך' הוא על שעת כיבוש המלחמה, וכ"כ הראב"ד

הרמב"ם חייב להשיב את הגזילה אם גזל מגוי, אך יש לדון האם חיוב זה הוא מדאורייתא ומה מקורו.

הנתיבות¹⁷ למד שחיוב השבת הגזילה הוא רק מדרבנן מפני קידוש השם, אף שגזל הגוי הוא מדאורייתא. שהרי האיסור אינו 'לא תגזול' אלא 'ואכלת'.

הנוב"י (שם) אף הוא כותב שחיוב ההשבה הוא רק דרבנן, אך מעלה אפשרות שחיוב ההשבה יהיה מדאורייתא מצד "אי עביד לא מהני", ולכן כיוון שעבר אדם על איסור 'ואכלת' - חייב להשיב.

שער המלך¹⁸ כותב שחיוב השבת הגזלה הוא מדאורייתא. וקצת משמע בו שחיובו מצד 'והשיב את הגזילה'¹⁹.

דין 'ראה ויתר גויים'

ה.

המשנה בב"ק לו: אמרה:

שור של ישראל שנגח לשור של גוי פטור, ושל גוי שנגח לשור של ישראל, בין תם בין מועד, משלם נזק שלם.

הגמרא (לח.) הקשתה שממה נפשך, אם מה שנאמר בתורה 'שור רעהו' זה בדווקא רעהו,

בחיודשו לב"ק שם והישי"ש. אך הרמ"ה בשטמ"ק (שם) לא פירש כך את 'מסורים בידך' ולכן דחה את דברי ר"ע מההלכה. הרמב"ם פסק כר"ע, ולכן ודאי יבאר כראב"ד.

17. שם. וקדמו מהר"ם חביב ביום תרועה (כח. ד"ה ולע"ד נראה דמי שגזל) ושניהם כתבו ש"והשיב את הגזילה" נאמר רק בישראל.

18. גזלה פ"א סוף ה"ב.

19. ודלא כנתיבות והיום תרועה. שער המלך הוכיח את דבריו מהרמב"ם פ"ז ה"ז שממעט מ"וכחש בעמיתו" מי שגזל גוי ונשבע לו לשקר מחומש ואשם. ומדייק שער המלך שמכאן שחיוב ההשבה הוא מהתורה, שאלי"כ אין כאן כפירת ממון כלל.

בחיודשו ר"ש שקופ (ב"ק סי' לט) הוסיף וכתב שמכאן שהמיעוט של "בעמיתו" נאמר רק ביחס לחומש ולאשם, ולא ביחס לגוף חיוב ההשבה של "והשיב את הגזלה".

ר"ש שקופ (שם) מביא הוכחה מדברי הנתיבות עצמו שחיוב ההשבה הוא מדאורייתא. הנתיבות בסי' שנא ס"ק א, כותב שבמקום שאין חיוב 'והשיב את הגזילה' (כגון היכא דקלב"מ) אין הגזלן קונה את הגזילה ע"י שינוי. טוען ר"ש שקופ שכיון שבגמ' בריש לולב הגזול (דף לא.) מבואר שהושענא שנגזלה מגוי נקנית ע"י שינוי, ואם כך ודאי שיש חיוב השבה בגוי.

אני תמה על הוכחה זו שהרי בגמרא שם אנו עוסקים בגזילת ישראל ולא בגזל הגוי וכפי שכתב רש"י שם (ל. ד"ה מאי טעמא). אמנם יש ראשונים שביארו שמדובר כאן בגזל הגוי (לדוגמא היראים מצוה תכב). אלא שאז כ"ש שיש לתמוה על ראיית ר"ש שקופ, שהרי היראים כותב דגזל הגוי מותר, והסיבה שאינו יוצא ידי מצות לולב היא שאינו נקרא 'לכם', ואפ"ה רואים ששינוי קונה. ואם כך ברור מדברי היראים, שאע"פ שאין דין 'והשיב', שהרי גזל הגוי מותר, החפץ נקנה בשינוי, כנגד דברי הנתיבות בסי' שנא.

היה צריך להיות פטור בשני המקרים, ואם אינו בדווקא, היה צריך להיות חייב בשני המקרים. ותירצה:

א"ר אבהו, אמר קרא עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים, ראה שבע מצות שקיבלו עליהם בני נח, כיון שלא קיימו, עמד והתיר ממונן לישראל. רבי יוחנן אמר מהכא, הופיע מהר פארן מפארן, הופיע ממונם לישראל.

וצריכים אנו לבאר שני דברים:

- א. מה מבאר דין 'ראה ויתר גוים', האם הוא מבאר מדוע שור של ישראל פטור, מדוע שור של גוי חייב, או את שני הדברים.
- ב. מה היקפו של דין 'ראה ויתר גוים'.

התוספות (ד"ה עמד) כותבים: "עמד והתיר ממונן לישראל - משמע דווקא בעניין זה שנגח שור שלנו שור שלהם". מהרש"ל הגיה בתוספות: "שנגח שור שלהם שור שלנו". מהר"ם לובלין כותב ששתי הגירסאות נחלקו בשאלה האם כדי לפטור שור שלנו נזקקים אנו לדין 'ראה ויתר גוים', או שהדבר נובע מ'רעהו'.

הנימו"י (יט. מדפי הרי"ף) כותב שלפטור שור שלנו איננו נזקקים לדין 'ראה ויתר גוים', אלא הדבר נלמד מ'רעהו'.

הרמב"ם (פ"ח ה"ה מהלכות נזקי ממון) כותב, שפְטוֹר שור שלנו שנגח שור של גוי, הוא מטעם שבדיני הגוים אין מחייבים על שור שנגח, ואנו דנים לגוי כדיניהם.²⁰ וחייב שור של גוי שנגח שור של ישראל הוא קנס לגוים, לפי שאינן זהירין במצוות אינן מסלקין הזיקן, ואם לא תחייב אותן על נזקי בהמתן - אין משמרין אותה ומפסידין ממון הבריות. מפשטות הרמב"ם שדין 'ראה ויתר גוים' נזקק רק לחייב שור של גוי.

השערי יושר (שער ה סוף פרק ה) מבאר שנצרך לימוד מיוחד 'ויתר גוים', כדי ללמוד שחכמים יכולים אף לקנוס בנכסי הגוים, כשם שהם יכולים לקנוס בנכסי ישראל מדין 'הפקר בית דין הפקר'.

מכל הראשונים הללו עולה שדין 'ויתר גוים' מוגבל לשור שהזיק,^{22,21} וזאת בניגוד לחידושי הר"ן והיראים²³ שהזכרנום בפתח המאמר (אותיות א-ב), הלומדים ש'ראה ויתר גוים' הוא דין כללי בהיתר ממון הגוי.

20. וראה אחיעזר ח"ג סי' לו אות ו שהרמב"ם סבר שנכרי הוא בכלל רעהו. (וראה בשו"ת בית שלמה חו"מ סי' קלא שהקשה על הרמב"ם מהתוספתא (ב"ק פ"ד ה"ב) ומהירושלמי (פ"ד ה"ג) שכותבים במפורש ששור של גוי שנגח שור שגוי בין תם ובין מועד משלם נזק שלם, שאין תמות לגוי, וראה במלך שלם על הרמב"ם (שם) שדוחק בירושלמי ליישבו כרמב"ם.)

21. וכן משמע גם מרבנו יהונתן הכהן מלוניל שם.

22. התוספות והנימו"י כתבו כך במפורש, ואף הרמב"ם כתב שזה רק קנס שאינן מסלקים הזיקן ומשמרין בהמתם, ומשמע שזה קנס ייחודי לנזקי בהמה. לפי דברי השערי יושר, חכמים היו יכולים לקנוס כן גם במקומות נוספים, אלא שלא מצינו שעשו כן.

23. ואף תלמיד ר"ת (ב"ק שם) מעלה אפשרות כזאת.

.1

המשנה בב"ק עסקה בשור של ישראל שנגח שור של גוי, המשנה לא עסקה בישראל שהזיק בידיו גוי או ממונו, וצריכים אנו לברר את דינו.

אם הפטור בשור שהזיק נובע מ'רעהו', לכאורה לא נאמר 'רעהו' ביחס לאדם המזיק,²⁴ ואדם המזיק ממון גוי יהיה חייב. וכ"ש אם נבאר כרמב"ם שדנים לגויים כדיניהם, הרי הגויים מחייבים בדיניהם אדם המזיק. אך אם הפטור הוא מדין 'ראה ויתר גוי', יתכן שיש מקום להרחיב פטור זה גם לגבי אדם המזיק.²⁵

מצאנו כמה אחרונים²⁶ שכתבו לחייב אדם שהזיק גוי או ממונו, כיוון שלא נאמר שם 'רעהו'. ולעומתם מצאנו אחרונים²⁷ שפטרו. יש לציין שטעמם של חלק מהפוסקים הוא לא מטעם 'ויתר גויים', אלא ש'רעהו' שנאמר ביחס לשור מלמד על כל הנזקין ובכללם על אדם המזיק.²⁸ יש אחרונים שחילקו²⁹ בין ישראל שהזיק לגוי בשוגג, שפטור, כיוון שחיובו של מזיק בשוגג הוא מ'אדם שמירת גופו עליו' ואין חיובי שמירה בגוי, ובין מזיק במזיד שחייב.

.2

המחלוקת בהיקף דין 'ראה ויתר גויים' נוגעת למחלוקת גדולי האחרונים בחיובי גוי ששומר חפץ של ישראל.

קצה"ח (סי' עב ס"ק מג) כתב ביחס לגוי שקיבל מישראל חפץ לשמירה, שכשם שישראל שקיבל מגוי חפץ לשמירה פטור, מאחר שאינו 'רעהו',³⁰ גם גוי שקיבל מישראל פטור כיוון שאינו 'רעהו'. ודין 'ראה ויתר' לא נאמר אלא בנזקין.

הנתיבות³¹ השיג עליו, שבכל מקום שישראל חייב נגד ישראל - גם הגוי חייב, ולומד זאת מ'ראה ויתר', ואומרים לגוי כך דיננו.

24. תוס' בב"ק ו: ד"ה שור רעהו. (ועיין גם רש"י שם ט: ד"ה נכסים).

25. וראיתי שכן כתב בויען דוד ח"ד או"ח סי' סד אות ו.

26. משך חכמה ויקרא כד, יח; חזון איש בב"ק סי' י ס"ק יד.

27. חת"ס פסחים ה: ד"ה יכול יטמין, הר צבי חו"מ סוף סי' קמב, תשובות והנהגות ח"א סי' תתכד.

28. ראה אהל יששכר (גולדשטיין) סי' קז מה שהביא מרש"י בב"ק ט: ד"ה נכסים שאין בהם מעילה וד"ה של בני ברית. ותשובות והנהגות שם מה שהביא מתוס' בב"ק ו: ד"ה שור רעהו.

29. חלקת יואב תניינא סי' יד.

30. דין זה מוסכם, ומפושט בשו"ע חו"מ סי' שא סעיף א.

31. סי' עב ס"ק נג, וכ"כ שער משפט סי' שא ס"ק ג, והוסיף בשער משפט שאם נתגיר הגוי, יפטר מדיני שומרים, כי אז לא נפעיל לגביו את דין 'ראה ויתר'.

המקצוע לתורה (שם ס"ק קב) אומר שכשם שלעניין נזיקין אנו מחייבים גוי לשלם נזק שלם אם הזיקה בהמתו את בהמת ישראל, כיוון שאינו רעהו, אף בשומרים עלינו לחייב גוי בשומר חפץ של ישראל אפילו בחינם, אפילו כאשר נאנס החפץ, כיוון שאינו רעהו.³²

דין אומרים לו 'כך דיננו' ו'כך דינכם'

ח.

הרמב"ם הזכיר שאנו דנים את הגויים כדיניהם. והדברים מופיעים בברייתא בב"ק קיג.³³ דתניא ישראל וגוי שבאו לדין, אם אתה יכול לזכהו בדיני ישראל זכהו ואמור לו כך דיננו, בדיני כנענים זכהו ואמור לו כך דינכם.

ודין זה צריך ביאור, מדוע אפשר לעשות כך, לבחור את האפשרות הטובה לישראל, וכן צריך לברר מה היקפו של דין זה.

הנתיבות (סי' עב ס"ק נג) למד שהאפשרות לומר כן נובעת מדין 'ראה ויתר'. וכן כתבו אחרונים נוספים.³⁴

הסבר הנתיבות קשה מאד לאומרו בדעת הרמב"ם במשנה תורה, שהרי הרמב"ם סובר שדין 'ראה ויתר' נאמר רק ביחס לנזקין, בעוד שאמירת 'כך דיננו' ו'כך דינכם' אינה מצומצמת רק למקרה זה. כאשר נעייין כיצד ניסח הרמב"ם הלכה זו, נוכל לענ"ד לעמוד על הדבר. וז"ל הרמב"ם (הלכות מלכים פ"י הי"ב):

שני גוים שבאו לפניך לדין בדיני ישראל, ורצו שניהן לדין תורה, דנין. האחד רוצה והאחד אינו רוצה, אין כופין אותו לדין אלא בדיניהן. היה ישראל וגוי, אם יש זכות לישראל בדיניהן, דנין לו בדיניהם ואומרים לו כך דינכם, ואם יש זכות לישראל בדיננו, דנין לו דין תורה ואומרים לו כך דיננו, ויראה לי שאין עושין כן לגר תושב אלא לעולם דנין לו בדיניהם.

הרמב"ם רואה את מערכת דיני אומות העולם כמערכת לגיטימית של דין (בין הגויים, או בין גוי וישראל), ולכן בסתם דנים גויים כדיני אומות העולם, וכן גר תושב הבא לדין עם ישראל. הרמב"ם מוסיף שדיני ישראל היא ודאי מערכת לגיטימית של דין, גם בין שני גויים, ולכן אם הם רוצים לדין תורה דנים, אך גוי אינו יכול לכופ את חברו לדין בדין תורה. כיוון שמדובר בשתי מערכות של דין ששתיהן לגיטימיות, אין כאן בעיית גזילה אם אנו בוחרים את המערכת שהיא לטובת הישראל, שהרי בדין בין ישראל והגוי, לא יוכל

32. ודבריו קשים בעיני, שהרי לכ"ע אין החיוב מצד שאינו רעהו, אלא מקרא ד'ראה ויתר'. ואף הוא נשאר בצ"ע.

33. ציטטתי רק את החלק מהברייתא שמפשוט הגמרא עולה שמסכימים בו הן ר' ישמעאל והן ר' עקיבא.

34. חזו"א ב"ק סי' י' ס"ק א', השואל (ר' משה יצחק אבד"ק מילניצא) בשו"ת בית שלמה חו"מ סי' קלא. נתעוררתי להם ע"י מאמרו של הרב ברקוביץ בתחומין יד עמ' 187. (יש לציין שהבית שלמה עצמו אינו סובר כך, שלדעתו שמדינת אומרים לו כך דיננו וכך דינכם, בניגוד למה שמשמע ממאמרו של הרב ברקוביץ).

הגוי לכופ את ישראל לדון לפי דין תורה, ובוודאי שלא יוכל הגוי לכופו לדון בדיני הגויים.

אך עדיין צריך לבאר, על אף שביארנו שאין כאן איסור גזילה, מדוע נוכל לבחור את המערכת שהיא לטבת ישראל. מהרמב"ם בפיה"מ³⁵ עולה שהצורך לעשות זאת נובע מעדיפותו של האדם הישראלי על פני הגוי, כאשר הלה לא הגיע לשלמותו כגר תושב. הראי"ה בעץ הדר³⁶ (סעיף מב) כותב שלגוי אין חזקת ממון, שהגוי בחזקת גזלן, ולכן נבחר באפשרות העדיפה לישראל. אך גר תושב, ששומר שבע מצוות בני נח, יש לו חזקת ממון ולכן נדון לו כדיניהם.

הנחל יצחק (סי' צא ס"ק א ענף א) אומר שהרמב"ם כאן הולך לשיטתו. נחלקו הרמב"ם והרמב"ן (ע"ה"ת בראשית לד, יג) האם הציווי שנצטוו בני נח על הדינים הוא לדין כדיני ישראל, או לדין כדין הנימוסי. הרמב"ם שסובר שנצטוו לדון כדין הנימוסי, יכול לסבור שהדין הבסיסי בין הגויים הוא כדיניהם. אך הרמב"ן לא יוכל להסביר כהסבר זה.³⁷

נפקא מינה שמעלה הנחל יצחק מדברי הרמב"ם היא שהאפשרות לומר לגוי 'כך דיננו' או 'כך דינכם' תועיל אף להוציא ממון מן הגוי.³⁸

הרא"ש (ב"ק פ"א ס"י יט) כתב ששור של גוי שנח שור של ישראל, אין מוציאין מן הגוי אלא בעדים כשרים.³⁹ (והביאו דבריו הטור והסמ"ע ס"י תח ס"ק א). ותמה הישי"ש (ב"ק פ"א ס"י

35. ב"ק פ"ד מ"ג וז"ל: "אם אירע דין לישראל עם גוי הרי אופן המשפט ביניהם כמו שאבאר לך, אם היה לנו בדיניהם זכות דנו להם בדיניהם ואמרנו להם כך דיניכם, ואם היה יותר טוב לנו שנדון בדינינו דנו להם לפי דינינו ונאמר להם כך דינינו. ואל יקשה בעיניך דבר זה ואל תתמה עליו כמו שלא תתמה על שחיטת בעלי החיים אף על פי שלא עשו שום רע, לפי שמי שלא נשלמו בו התכונות האנושיות אינו אדם באמת ואין תכליתו אלא לאדם, והדבור על ענין זה צריך ספר מיוחד."

ביאורו של מילות הרמב"ם "ואין תכליתו אלא לאדם" מתפרש לאור דברי הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה (עמ' כא-כד במהדורת הרב קאפח) שתכלית כל אשר נמצא נמצא מתחת גלגל הירח הוא לאדם בלבד, ותכלית האדם השגת המושכלות ותכלית השגת המושכלות להגיע למדעי האהות, ומציאות בני האדם שלא הגיעו לתכלית זו היא לשרת את אותו יחיד ולהיות לו לחברה. כיון שכך תכלית האומות היא לטובת ישראל. התעוררתי למקור בעקבות מאמרו של הרב ברקוביץ, אך איני מסכים איתו בביאור דברי פיה"מ.

36. אף למקור זה נתעוררתי בעקבות קריאת מאמרו של הרב ברקוביץ.

37. ועיין בשו"ת בית שלמה חו"מ ס"י קלא, שהאריך להקשות על הרמב"ם, והעלה להלכה כדעת הרמ"א (בשו"ת הרמ"א ס"י יז) שהדין הבסיסי בין גוי וישראל הוא דינו.

38. לעומת זאת אם נסבור כרמב"ן, שאין מערכת דיני הגויים מערכת לגיטימית, שהרי אף הגויים נצטוו לדון בדיני ישראל, אי אפשר יהיה לומר כך דינכם להוציא ממון. וראה בזה באות הבאה.

39. אמנם שער משפט (סי' תח ס"ק א) כתב, שספר החינוך (מצוה קצב) שסובר שהורגים בן נח שרצח ע"פ עדים גויים, וודאי חולק על הרא"ש, דלא יהיה ממונו חמור מגופו.

ולענין פשוט שגם הרא"ש לא כתב שבדין שבין שני גויים לא נקבל עדים גויים. וכל דברי הרא"ש אמורים רק בדין שבין ישראל וגוי.

מא) מדוע לא נוכל לומר כך דינכם, ונוציא בעדים גויים מן הגוי. ותירץ שאין אומרים כך דינכם להוציא ממון.⁴⁰

אמנם הנחל יצחק (סי' צא ס"ק א ענף א) העיר שלרמב"ם, שסובר שאין הגויים מחויבים כלל בנזקי בהמה, מתורצת מאליה קושיית הישי"ש.

ט.

אמנם מפשט הסוגיא בב"ק קיג: נראה, שהגמרא מעמידה ברייתא זו, המאפשרת לומר 'כך דיננו' או 'כך דינכם', רק בהפקעת הלוואתו ולא להוציא ממון. שהרי הגמרא הקשתה: "ור"ע טעמא דאיכא קידוש השם, הא ליכא קידוש השם באין, וגזל גוי מי שרי", ותירצה: "אלא אמר רבא, לא קשיא, כאן בגזילו וכאן בהפקעת הלוואתו". אם כך מפשט הסוגיא עולה שדין 'כך דיננו' ו'כך דינכם' הוא רק בהפקעת הלוואתו.

ואכן כך ביאר אבן האזל (נזקי ממון פ"ח הי"ג אות ב' דף נו.) את הסיבה מדוע השמיט הטור דין זה של 'כך דיננו' ו'כך דינכם', כיוון שכבר פסק הטור שהפקעת הלוואתו מותרת במקום שאין חילול השם.

י.

והנה ראינו שהרמב"ם לא הגביל את דין 'כך דיננו' ו'כך דינכם' להפקעת הלוואתו. והדבר צריך ביאור.

הרמב"ם בהלכות גזלה (פ"א ה"ב) כתב: "אפילו גוי עובד עבודה זרה אסור לגזלו או לעשקו". ותמה הכס"מ, הרי כתוב "לא תעשק את רעך", ועוד, שעושק הוא הפקעת הלוואתו. הכס"מ תירץ שאיסור עושק הגוי ברמב"ם הוא מדרבנן, והיתר הפקעת הלוואתו - סובר הרמב"ם שהוא רק בגווני דליכא חילול השם, ולא על מציאות כזו דיבר הרמב"ם.

אך ר' יו"ט ליפמן בעל קדושת יו"ט (סי' י) סובר, שהרמב"ם סובר שהפקעת הלוואתו אסורה, ורב אשי (בב"ק קיג.) שהעמיד את המשנה שמתירה את הברחת המכס במוכס גוי, אין טעמו מטעם רבא, שהפקעת הלוואתו מותרת, שאם כן היינו צריכים להתיר גם במוכס ישראל כשהמכס שייך למלך הגוי.⁴² אלא טעמו מצד שסתם גוי הוא גזלן, וגובה

40. מן הראוי לציין שבשו"ת אבני"מ סי' כד נקט בצורה פשוטה שכך דינכם יועיל גם להוציא ממון ע"פ עד אחד, אם הגויים נוהגים כך (וראה במאמרו של הרב ברקוביץ פסקה ט). ביחס לגוף היכולת לומר כך דינכם להוציא ממון הרב ברקוביץ במאמרו עמ' 186 מוכיח מהרשב"א במיוחדות לרמב"ן סי' רכה (ד"ה ואפילו לסברא ראשונה), ומהתוס' גיטין יג: ד"ה במעמד שלשתן והרא"ש (שם סי' יז) שמועיל כך דינכם אף להוציא.

41. ומשם הועתקו הדברים לחוט המשולש (שכמעט כולו העתקות מספרי תשובות גדולי דורו של ר' חיים מוואלוז'ין כפי שכותב המו"ל בהקדמתו) לתשובות ר' חיים מוואלוז'ין סי' יד. יש לציין שהרבה חלקו על הסבר זה ברמב"ם, ואכמ"ל.

42. והרמב"ם כתב בצורה מפורשת (פ"ה הי"א מהלכות גזלה) ביחס למי שמבריח את המכס: "ולא עוד אלא שהוא עובר המבריח ממכס זה מפני שהוא גזל מנת המלך, בין שהיה המלך גוי בין שהיה מלך ישראל".

יותר מן המכס הראוי לו. ובדיני אומות העולם, אם המוכס מנסה לגזול את העובר, רשאי העובר לגזול את המוכס ולא לשלם לו. ואם כך מדין 'כך דיננו וכך דינכם' רשאי הישראל להבריא את המכס מן המוכס הגוי.

ולדעת הרב קדושת יו"ט, חולק רב אשי על רבא, וסובר שהפקעת הלוואתו של גוי אסורה, ולכן מתיר דווקא במוכס גוי שהוא בחזקת גזלן ולא במוכס ישראל, וכמותו פסק הרמב"ם.

ואם כך נוסף אנחנו, שהרמב"ם לא היה יכול לבאר את דין 'כך דינכם' כרבא, שהוא מותר רק בהפקעת הלוואתו, והוא מבאר את דין 'כך דינכם', מכיוון שכך מערכת דינים ישרה (ולפי הרמב"ם אף עיקר הדין) שבין ישראל וגוי, וממילא יועיל הדבר אף להוציא ממון.

מעמד גזילת הגוי, אבידתו והלוואתו ביד הגזול המוצא והחייב

יא. מעמד גזילת הגוי

אבידת גוי מותרת.⁴³ כמו כן רוב הראשונים סוברים שהפקעת הלוואת הגוי מותרת במקום שאין חילול השם,⁴⁴ כגון ביורש שאינו יודע אם פרע לאביו.

צריכים אנו לבאר את מעמד ההלוואה, וכן את דין גזל הגוי לדעה המתירה, מה מעמד הגזילה ביד הגזלן. וכן את דין אבידת הגוי, מה מעמדה ביד המוצא.

מצאנו שניים מהראשונים⁴⁵ שכתבו שאף אם גזל הגוי מותר, אין הגזילה שייכת לגזלן, ולכן אם גזל לולב, לא יצא בו ידי חובתו, כי אינו 'לכם'. הרי הם הרמב"ן במלחמות (סוכה יד):⁴⁶

הקדושת יו"ט סובר כדעת הבי"י (סי' שסט מבואר חי') שאם היה מוכס ישראל קונה את המכס מהמלך הגוי, והיה גובה יותר מהקצבה בדבר אחד, אסור היה להפקיע את חובו, ואת הקצבה המגיעה לו היו חייבים לשלם, ורק במוכס גוי מותר גם להפקיע את חובו מצד כך דינכם. המבי"ט (חי"א סי' רסא) חולק על זה וסובר שאע"פ שאסור לגזול גזלן ישראל, אלא רק להקחות את שיניו וליטול ממנו את מה שגזל, במוכס ישראל הגובה לעצמו יותר מן הקיצבה, אפילו בדבר אחד, נסתלק ממנו דין 'דינא דמלכותא דינא' שהוא יסוד החיוב של המכס, ומותר להפקיע ממנו גם את קצבתו.

43. ב"ק קיג; רמב"ם גזו"א פי"א ה"ג, שו"ע חו"מ סי' רסו סעיף א'.

44. ראה תשובת ר' חיים מוואלוז'ין (קדושת יו"ט סי' לג - נדפס מיד אחרי סי' יג ומשמם נעתק לחוט המשולש סי' יז) שכותב: " אין רצוני להאריך בדברי הרמב"ם דיחידאה... ובאמת אין דברי הרמב"ם וטוש"ע נראים עיקר והעיקר הוא לדינא כמ"ש כת"ר דאין חילוק בין הפקעת שאר הלואה להפקעת מכס והן הן דברי הר"ן בפ"י לנדרים..."

45. וציינו להם המג"א סי' תרלו ס"ק ג' ורע"א שם.

46. זו"ל: ומה שהשיב ממאי דקאמר רב הונא להנהו אוונכרי ושקלין וטרינן למימר ונקנייה בשינוי השם ואף על גב דמצוה הבאה בעבירה היא, יש להשיב דאדעתא דנכרי גזלי ולא של ישראל דלא שכיחי ומשום לכם איתמר דלמקני מינייהו בעיא יאוש ושינוי רשות ומיהו מצוה הבאה בעבירה ליכא.

והיראים.^{47, 48}

אך עדיין יש לדון האם יש לגזול זכות בחפץ. דעת האמרי בינה (דיני הלוואה סי' פא) שיש לגזול זכות בחפץ, ואדם אחר אינו רשאי לחטפו מידו.⁴⁹ ומה שאינו נחשב לכם, זהו ביחס לגוי הנגזל, שהוא יכול לחטוף את החפץ מהגזול ואין בזה איסור גזל שהזוהרו בו בני נח.⁵⁰ ולכן אינו בגדר 'לכם', כי בשביל 'לכם' בעיני שלאף אדם לא יהיה זכות בחפץ.

ומהנתיבות (סי' עב ס"ק נב) נראה קצת שאין כל זכות לגזול בחפץ, ונחשב לגמרי כחפץ של הגוי הנגזל.

ויש לציין למחנה אפרים (גולה סי' ט) שכתב שאף למ"ד גזל הגוי אסור, נחשב החפץ ביד הגזול (בין אם הגזול גוי ובין אם הוא ישראל) כאבידת הגוי, ולכן אם נתנו הגזול במתנה לאחר, זכה בחפץ מדין אבידת הגוי.

יב. מעמד אבידת הגוי

וביחס לאבידת גוי, הש"ך (יו"ד סי' קמו ס"ק א') הביא את הב"ח, שבמוצא אבידת גוי לפני יאוש - לא זכה בה המוצא (אע"פ שאינו חייב להחזיר). והגיליון מהרש"א (שם) השיג

47. סי' תכב וז"ל: וצריך להזהר שלא יגזול אלו ד' מינין אפילו לגוי ואף על גב דגזל גוי שרי כל כמה דלא נפיק מרשות גוי לא מיקרי לכם דאמר רב הונא [ל' א'] להנהו דמזבני אוונכרי כי זבניתון מגוים אסא לא תגזון אתון אלא ליגזו אינהו וליתבו לכו מ"ט סתם גוים גזלי ארעתא נינהו וקרקע אינה נגזלת הלכך ליגזו אינהו כי היכי דלהוי יאוש בעלים בידא דידהו ושינוי רשות בידא דידכו ומוקמינן [שם ע"ב] למיפק אוונכרי גופיהו אבל לדידן הוי יאוש בעלים בידא דאוונכרי ושינוי רשות בידא דידן ושרי וקסבר ייאוש בלי שינוי רשות לא קני ושי"מ מהכא גזל גוי שרי דהא לאחר קנין לא פסלינן ליה משום מצוה הבאה בעבירה הלכך שרי אך שלא יהיה חלול השם בדבר.

48. יש לציין שאין להוכיח מרי"ז (סוכה פ"ג ה"א אות ד) ומהכפות תמרים (סוכה ל. ד"ה א"ל רב הונא) בדעת רש"י, שסוברים שאם הקרקע היתה גזולה מגוי, הישראל יוצא ידי חובת לולב גם אם יקטוף בעצמו, שהם חולקים גם על עקרון דינם של היראים והרמב"ן, שאין דין 'לכם' בגזל גוי (למרות שוודאי שהם חולקים עליהם לדינא וסוברים שאם זה קרקע של גוי הוא יוצר ידי מצוות לולב). שכן הנימוק לדעתם הוא שקרקע של גוי נגזלת ע"י גוי ונקנית לגזול ביאוש (כפ"ת), או ע"פ נחשבת כהפקר (רי"ז). ולכן אם ישראל יגזול להדיא מגוי, אף לדעה המתירה גזל הגוי יכולים אף הם לסבור שאין זה 'לכם'. החת"ס (סוכה ל. ד"ה ועיין מג"א) כתב שלא יתכן לומר בדעת היראים והרמב"ן שאף אם גזל הגוי מותר אין זה נקרא לכם. שהרי התורה התירתו ונחשב שרמנא אפקריה. וכותב להגיה ביראים, אך הגירסא שלפנינו ודאי מורה כמו שכתבנו.

49. והשיג על הנתיבות בסי' עב ס"ק נב. וסובר האמרי בינה שגם בהפקעת הלוואתו אם מגלה דעתו שמפקיע את הלוואה, אין זכות לאף אדם אחר (חוץ מהגוי המלוה) בהלוואה, ולכן הוי ביחס לכל אדם חוץ מן המלוה כשלו.

50. וכ"כ במחנה חיים ח"ב או"ח סי' לג אות ט' (בתשובה מאחיו), וציין לו התועפות ראם על היראים שם.

51. וכ"כ גם בחידושי הגר"ח השלם ב"ק סי' קיח.

עליהם, וכתב שאף בלא יאוש זכה המוצא באבידת גוי, וקדמו⁵² המחנה אפרים (גזלה סי' לא).⁵³

ונראה שנחלקו בשאלה האם לדמות אבידת גוי לגזל הגוי (לדעה המתירה), שכמו שבגזל גוי לא זכה הגזולן בגזילה לדעת היראים, כך יהיה הדין אף באבידת גוי.⁵⁴ או שאבידת גוי היא שונה, שכבר כאשר אבד החפץ מן הגוי, אף שעדיין לא התייאש הגוי, כבר יצא מרשותו,⁵⁵ וממילא כאשר בא ליד ישראל - זכה בו הישראל לגמרי.

ואולי אפשר לתלות מחלוקת זו במחלוקת בהגדרת אבידת גוי, שהש"ך (סי' רס ס"ק ה') כתב שמטמון חדש מוגדר אבידה, ומותר באבידת גוי. ואם מטמון, שאין סיבה להניח שבעליו שכחו ממנו, נחשב אבידה, ודאי אין לומר שיצא מרשות המאבדו. הנתיות (שם ס"ק ד) כתב שמטמון ודאי אינו אבידה, אלא הינוח גוי, והנוטלו הרי הוא גוזל את הגוי. ואם כך, לשיטתו - אבידה היא באופן שיצאה מרשות המאבד.

יג. מעמד הלוואת הגוי

ובדין הפקעת הלוואתו, התומים⁵⁶ סובר שמהיתר הפקעת הלוואתו של גוי, פוקע החוב ממילא.⁵⁷ ולכן כתב שלא יהיה שיעבודא דר' נתן אם ראובן חייב לגוי והגוי חייב לשמעון, כי חובו של ראובן לגוי פוקע.⁵⁸

ובנתיות (סימן עב ס"ק נב) השיג על התומים :

ולפענ"ד נראה דכל זמן שהישראל לא גילה דעתו שגזלו לא נעשה שלו. ואפילו כבר גילה דעתו שגזל לא נקרא שלו, כמ"ש המגן אברהם באו"ח [סימן תרל"ז סק"ג] דאף דגזל הגוי מותר לא נקרא שלכם, ע"ש.

52. וגם קדמו בראיה שהביא מתוס' בכתובות טו: ד"ה להחזיר, ממה שהקשו משמואל, שמוכח שהישראל קנה את המציאה.

53. וכן דעת שו"ת זרע אברהם (יצחקי) חו"מ סי' יב (דף קיב:), דברי משפט סי' רנט ס"ק ב (והוכיח כן מהרא"ש ריש ב"מ), שערי יושר שער ד פ"ח ד"ה והנה יש לעיין (שכה:) ושם ביאר מטעם שאין המוצא חייב להכריז ולהשיב הוי כאבודה ממנו ומכל אדם, אמרי משה סי' לו ס"ק טז, גר"ח סטנסיל אות רלב.

54. וראיתי שכן כתב באמרי משה שם בהג"ה.

55. כך לכאורה סברת השערי יושר.

56. סי' פו ס"ק יג, סי' עב ס"ק נו. ובסי' קכח ס"ק ב' השתמש בביטוי חריף ביותר שאם הגוי תובע חובו "הוי עלילה".

57. וכך נראה גם מהחת"ס חו"מ סי' קנד הובא בפת"ש סי' רפג ס"ק א.

58. לפי התומים הפקעת הלוואתו קורית ממילא. מסקנה שמסיק מכך התומים עצמו גם שם בס"ק נו וגם בבני אהובה (פ"ה ה"ח) היא שבפקדון לא שייך הפקעת הלוואתו, והביא ראיה: "מדאצטריך קרא רעהו למעט דין שומרין מעכו"ם ואי סלקא דעתך הפקעתו מותר בפקדון כיון דבהתירא בא לידו דין שומרין מה טיבו אלא ודאי דלא שייך בפקדון הפקעה".

ולכן סובר התומים שהפקעת הלוואתו שייכת רק בהלוואה ששם בהיתרא אתא לידיה.

הרי שהשיג הנתיבות שתי השגות, האחת שצריך גילוי דעת של הלווה שמפקיע את ההלוואה, ורק ע"י כך גוזל את הגוי (באופן מותר) ומפקיע את ההלוואה,⁵⁹ ובהשגתו השנייה מוסיף ואומר שאף אם יגלה דעתו לא יועיל הדבר לבטל את החוב, וכמו בגזל הגוי לדעת היראים. ואם כך החוב לגוי קיים.⁶⁰

האמרי בינה (דיני הלוואה סי' פא) כותב שגילוי דעת יועיל בהפקעת הלוואתו לבטל את דין שעבודא דר' נתן, אע"פ שאין החוב בטל לגמרי. שכל מה שאין גזל הגוי נחשב שלו לדעת היראים, הוא רק כנגד הגוי הנגזל, אבל כנגד כל אדם אחר נחשב של הגזלן, ואם כך אף כאן פקעה ההלוואה כנגד כל אדם אחר.

והנה יש להביא ראיה כנגד דברי התומים, מהא דאיתא בב"מ עב. שישראל שלוה מגוי והגוי נתגייר, חייב לשלם לו את הקרן. ואם אמרינן שמיד יש הפקעת ההלוואה, אמאי חייב כשנתגייר.

ועל כרחנו נצטרך ליישב ולומר שאף לתומים, כאשר הגוי יודע שחייבים לו - הוי חילול השם אם יפקיעו הלוואתו, ובכה"ג אין ההלוואה פוקעת.⁶¹ אך חלק מקושיות האחרונים (כגון מה שהקשו מחמץ שקיבל עליו ישראל אחריות) נראה שאי אפשר ליישבם אלא על כרחנו נסכים - או שצריך פעולת הפקעה, או שאף פעולת הפקעה לא תועיל כי החוב תמיד ישאר קיים.

59. ובסי' קל ס"ק א' ציין הנתיבות שאף התומים עצמו כתב כן בסי' קכו ס"ק כז. כדעה זו שמצריכה גילוי דעת שמתכוון להפקיע כתבו גם שער המשפט סי' שמח ס"ק ג, האמרי בינה (דיני הלוואה סי' פא), מגן האלף סי' תמ ס"ק ג, בית שלמה (חוי"מ סי' קכה (פד : : מדפי הספר).

60. וכ"כ אבן האזל נוק"מ פ"ח הי"ג וז"ל: "אך באמת מיושב שפיר דדין חיוב לחוד ודין הפקעת הלוואתו לחוד דבמה דהותרה הפקעת הלוואתו לא אמרינן דליכא דין חיוב על ישראל לעכו"ם אלא דיש לו רשות שלא לשלם משום דהפקעת הלוואתו מותר" (וכתב ששמע כן אח"כ גם בשם הגר"ח סולובייציק והוא בגר"ח סטנסיל אות רלב), וכ"כ השערי יושר שער ה פ"ה (עמ' טו), וכ"כ החזו"א ב"ק סי' טו ס"ק ל"ט וז"ל: "ואע"ג דהפקעת הלוואתו מותרת מ"מ החוב קיים". ומשמע מדברי כולם שיהיה בזה גם שעבודא דר' נתן.

61. אך צ"ע לי מדוע אם כך בגוונא דסי' פו ס"ק יג, לא הוי חילול השם.